

МАКТАВГАЧА ТА'ЛИМ ТИЗИМИДА ТА'ЛИМ-TARBIYANING PRINSPLARI VA KONPITENSIYALARINI JAHON TAJRIBASI ASOSIDA TARBIYALANUVCHILARDA SHAKLLANTIRISH

Urazi'mova Rano Undasi'novna

Qoraqalpog'iston Respublikasi Nukus shahar

53-sonli DMTT direktori

Annatsiya: ushbu maqolada ta'lim tarbiya jarayoni, ta'lim tarbiyaning prinsplari va konpitensiyalarini jahon tajribasini o'rgangan holda tashkil etish va ta'lim tarbiyani jahon tajribasi asosida shakllantrish haqida aytib o'tilgan.

Аннотация: В данной статье говорится о процессе образования, принципах и компетенциях образования на основе мирового опыта, а также формировании образования на основе мирового опыта.

Abstract: In this article, it is mentioned about the process of education, principles and competences of education based on world experience, and formation of education based on world experience..

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, tajriba, prinsip, tarbiyaviy konpitensiya, jahon tajribasi, milliy ruhda tarbiyalash.

Ключевые слова: образование, воспитание, опыт, принцип, образовательная компетентность, мировой опыт, воспитание в национальном духе.

Key words: education, upbringing, experience, principle, educational competence, world experience, education in the national spirit.

Tarbiya ishlarini tashkil etishning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat: - maqsadning aniq mezonlarda ifodalanishi; - faoliyat maqsadini amalga oshirishda xizmat qilishi; - bolalar tarbiyasidagi faoliyatni o'qituvchi, ota – ona va jamoa bilan hamkorlikda boshqaruvni ta'minlash muhimdir. Tarbiya ishlarini tashkil qilish va uning salohiyatini oshirish bola qalbida insoniy fazilatlarni singdirish ko'p jihatdan tarbiyachi-tarbiyalanuvchilarning ijodiy faoliyatini tashkil etishga bog'liq. Ular quyidagi omillarni qo'llash asosida vujudga keladi: - Tarbiya jarayonini tashkil qilishdagi munosabatlar. Bunda tarbiyalanuvchilarning kundalik hayotiy voqyealari jamoadagi tartib qoida va xulqatvorlar haqidagi motivlar va ularga bir butun yondoshuv kabilardir; - Tarbiya ishlarining maqsadi, aniqligi va ta'sirchanligi. Tarbiyaviy jarayonni loyihalashtirish, shakl, metod, shart – sharoitlarni oldindan aniqlab qo'yilgan maqsadga muvofiqlashtirish; - Tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning o'zaro munosabatlari.

Ta'lim sohasidagi asosiy prinsiplar quyidagilardan iborat:

- ❖ ta'lim ustuvorligining tan olinishi;
- ❖ ta'lim olish shaklini tanlash erkinligi;
- ❖ ta'lim sohasida kamsitishlarga yo'l qo'yilmasligi;
- ❖ ta'lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta'minlanishi;
- ❖ ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilganligi;
- ❖ ta'lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati;
- ❖ ta'limning uzluksizligi va izchilligi;
- ❖ o'n bir yillik ta'limning hamda olti yoshdan etti yoshgacha bo'lgan bolalarni bir yil davomida umumiy o'rta ta'limga tayyorlashning majburiyligi;
- ❖ davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim talablari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqligi;
- ❖ o'quv dasturlarini tanlashga doir yondashuvning yagonaligi va tabaqalashtirilganligi;
- ❖ insonning butun hayoti davomida ta'lim olishi;
- ❖ jamiyatda pedagoglarni ijtimoiy himoya qilishning kafolatlanganligi;
- ❖ ta'lim tizimining dunyoviy xususiyatga egaligi;
- ❖ bilimlilik, qobiliyatlilik va iste'dodning rag'batlantirilishi;
- ❖ ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvining uyg'unligi;
- ❖ ta'lim faoliyati sohasidagi ochiqlik va shaffoflik.

Kompetensiya nima? Kompetensiya (lotincha "competo" so'zidan olingan bo'lib, "erishaman, muvofiqman, mos kelaman" ma'nolarini beradi) — kishi egallagan muayyan bilim, ko'nikma, malakalar majmuasini anglatadi. Kompetensiya tushunchasi nisbatan yaqindan boshlab, 1960-yillarning oxiri va 1970-yillarning boshlaridan keng qo'llanila boshlandi.

Kompetensiya turlari, kvalifikasiya va kompetensiya

Pedagogning kasbiy kompetensiyasi turlari quyidagilardan iborat:

- Kasbiy.
- Shaxsiy.
- Umuminsoniy.
- Ma'daniy.
- Maxsus.

Kasbiy kompetensiya

- ❖ Pedagogika va psixologiyaga doir bilimlarga ega bo'lish;

- ❖ O‘z ustida ishlash;
- ❖ Ta‘lim jarayonini rejalashtirish, baholash va qayta aloqani o‘rnata olish;
- ❖ O‘quvchilar ehtiyojini anglay olishi;
- O‘quvchilarda motivasiyani shakllantirish;
- ❖ AKTni bilishi;
- ❖ Ta‘lim muhitiga yangilik kiritishi;
- ❖ O‘z fanini mukammal bilishi;
- ❖ Xorijiy tillardan birini bilishi.

Angliyadagi tarbiyaviy maqsad - jentelmenni tarbiyalash g‘oyasi Fransiyada ham qabul qilinib, o‘ziga xos tarzda amalga oshirildi. Bu quyidagicha ta‘riflangan edi; "Fransiyada tarbiyadan maksad - o‘zida yuksak axloqiy sifatlar, fazilatlar, ziyolilik, sog‘lom mushohadalik ruhida tarbiyalanganlikni o‘z Vatanida qabul kilingan xush xulqlik bilan uyg‘unlashtirib, takomiliga etkazgan fransuzdir"¹, Olmoniyada madaniy uyg‘onish davrida amalga oshirilgan islohotlar maktab, tarbiya maqsadini belgilashga mahsuldor ta‘sir ko‘rsatib, Olmoniyaning milliy davlat sifatida rivojlanishiga katta turtki bo‘lib xizmat qildi.

G‘arbiy yevropada uyg‘onish davri ijtimoiy fanlar, xususan pedagogika fanining predmeti - tarbiya va uning mohiyati, maqsadi haqida dadil ilmiy fikrlar aytilganligi bilan ham e‘tiborga molik. Bu fikrlar rang-barang bo‘lib, tarbiya fonemonining turli qirralarini yoritishga xizmat qiladi.

G‘arbiy Ovrupo davlatlari - milliy davlat sifatida shakllanib bo‘lgan edilar; ikkinchidan, G‘arbiy Ovrupo millatlari o‘z davlatlarida milliyliklariga xavf soluvchi, zarar etkazuvchi har qanday tashqi ta‘sirdan holi edilar; uchinchidan, milliy g‘ururni, tuyg‘uni so‘ndiruvchi milliy mustamlakalik azobini boshdan kechirmagan edilar. Ana shuning uchun ham milliylikni tiklash sobiq mustamlaka mamlakatlarning dastlabki ma‘naviy ehtiyojiga aylanishi tabiiydir. Bu ehtiyoj er yuzidagi sobiq mustamlakachi mamlakatlarga emas, balki mustamlaka - "erli" xalqlarga xos bo‘lganligi ana shu qonuniyatning dalilidir.

Afrikancha tarbiya. Maqsadi: yosh avlodni Afrika jamiyatida va Afrika sharoitida yashashga tayyorlash. Xalq donishmandligi ma‘naviy, madaniy tajribasini avloddan-avlodga etkazib, afrikaliklarning (mustamlakalik darida) xo‘rlangan qadr-qimmatini, milliy g‘ururni saqlab qolib, tiklashga xizmat qildi va mustaqillik uchun kurashga tayyorladi. Afrikalik har bir bola – o‘z qishlog‘ining umumiy ma‘naviy farzandi deb idrok qilinadi. Bola 6-7 yoshga kirguncha uning tarbiyasi bilan ona, 7 yoshdan oshgach, o‘g‘il bolani otasi yoki tog‘asi, 10-11 yoshdan o‘g‘il-qizlar kasbga, 15-16 yoshdan oila qurishga tayyorlay boshlanadi. Habashiston, Gvineya, Tanzaniya, Senegal mamlakatlaridagi milliy uyg‘onish, ta‘lim va tarbiyani milliy asosga qurishda

qarama-qarshiliklarga ham duch kelishdi. Bu qarama-qarshiliklardan biri – tafakkuri fransuzlashgan mahalliy milliy nigilistlar. Vatan istiqboliga befarq, ovrupotsentrizm tarafdorlarining milliy uygʻonishga qarshi turishlari tufayli sodir boʻldi. Bu haqda Niger Prezidenti Bubu Ama 1968 yili “qora rangli fransuzlar”dan ranjib, “milliy madaniyatimizning qora tanli fransuzlar tomonidan xoʻrlanishi va rad etilishi bizning oʻzligimizdan uyalishimizga olib keldi”, - degan edi.

Yapon milliy tarbiyasining oʻziga xos xususiyatlaridan ayrimlari:

✚ milliy birlik, yaponlarning jamoa, urugʻ kollektivchilligi umummilliy darajada namoyon boʻladi: kechagina bir-biriga raqobat qiluvchilar millat manfaatiga dahldor vaziyatda birdaniga bir-birini qoʻllay boshlaydilar;

✚ jamoa ming koʻzli devor boʻlib, har bir yaponning hatti-harakatini kuzatadi, uning hatti-harakatidagi axloqiy qadriyatlarning sofligini nazorat qiladi... Yapon jamiyati axloqiylikning siri ana shunda, deb hisoblashadi;

✚ rostgoʻylik, bagʻrikenglik sifatlarini tarbiyalashga favqulotda ahamiyat beriladi;

✚ ierogliflar ataylab maydalab yoziladi. Ularni qiynalib yodlash bolada koʻz qobiliyati(koʻrganini esda saqlash)ni rivojlantiradi. Ierogliflarni koʻp martalab, diqqat bilan koʻchirish oʻquvchilarda tirishqoqlik, mehnatsevarlikni tarbiyalaydi;

✚ maktablarda “yapon axloqi” darsi maxsus oʻtiladi. Bolalar asta-sekin xuddi kattalardek salomlashishga, hatti-harakatlar qilishga mashq qildirila boriladi. Agarda biror oʻquvchi milliy axloq qoidalarini buzsa, bolalar uni “gʻalati yapon” deyishadi. Keyinchalik ham u oʻz xatolarini tuzatmasa, “begona” nomini oladi va bolalar undan uzoqlashadi;

✚ oʻsmirlik – yapon bolalari uchun eng qiyin – cheksiz dars tayyorlash va kelajak haqida qaygʻurish yoʻllaridir;

✚ bolalarning aksariyati ikki maktabda oʻqishadi. Birinchi – asosiy, ikkinchi, Dzyuki – tushdan keyingi darsda oʻtilgan mavzuni takrorlash va qoʻshimcha materiallar bilan mustahkamlashga xizmat qiladi.

✚ oilada qiz bola tarbiyasi bilan koʻproq ona, oʻgʻil bola tarbiyasi bilan koʻproq ota shugʻullanadi va h.k.

80-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab, pedagogikaga “umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash” tushunchasi kirib keldi. Shuni qayd qilish kerakki, umuminsoniy qadriyatlarni tushunishda, talqin qilishda ziddiyatlar bor edi. Masalan, 1992 yili “Pedagogika” oynomasi “Taʼlim va tarbiyada umuminsoniy qadriyatlar” mavzusida suhbatni eʼlon qildi. Suhbatda Rossiyalik professor B.S.Gershunskiy va AQSH ning Sharqiy Evropani oʻrganish instituti rahbarlaridan biri Richard Sheyermanlar qatnashdi. R.Sheyerman eng oliy umuminsoniy qadriyat deb shaxsning uning oʻzi uchun axloqiy deb hisoblangan hatti-harakat erkinligini qayd qildi. Yaʼni

o'quv-tarbiya jarayonining har bir bosqichida, bolaning yoshidan qat'iy nazar uning erkinligi cheklanmasligi kerak. Lekin R.Sheyрман shaxsning kimdan, nimadan erkin bo'lishi kerakligini tushuntirib bera olmadi. Aksincha, axloqiy me'yorlarni belgilashda muvofiqlikning yo'qligi amerika yoshlari orasida borib turgan axloqsizlikka sabab bo'lmoqda, deya o'zini o'zi rad etadi. Jumladan, AQSH da o'g'il bolalar, o'smirlar orasida vahshiylarcha bir-birini, o'z-o'zini o'ldirish keyingi 30 yil ichida 6 marta ko'paygan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Daminov M.I p.f.n., dots. Sifatli ta'lim va fanlararo integratsiyaning ahamiyati" «TA'LIM TRANSFORMATSIYASI" 2023y
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28 - fevraldagi PF-27-sonli Farmoni.
3. Karimova Madina Mo'minjon qizi "Ta'lim jarayonida yangi metod va usullardan foydalanish" Ta'lim psixologiyasi 2024